

Palas, Karel

Dějiny české literatury

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1960, vol. 9, iss. D7, pp. [247]-249

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107822>

Access Date: 29. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENZE A REFERÁTY

Dějiny české literatury I. (Vydala ČSAV, Praha 1959, 531 stran.) Po dlouholetém úsilí badatelů v starší české literatuře, po důkladných pracích přípravných, jejichž výsledky byly uloženy do řady publikací s problematikou obecnou i charakteru materiálového, vyšel na podzim r. 1959 první svazek Dějin české literatury. Je to součást čtyřdílného celku, který obsáhne obraz celého českého literárního vývoje, od nejstarších dob až po naši přítomnost. Bude tedy v několika příštích letech poprvé uskutečněn náročný úkol, který si naše literární historie kladla nejednou, dosud však bohužel zůstalo jen při torzech.

V prvním svazku nových Dějin zpracoval autorský kolektiv — kromě hlavního redaktora Josefa Hrabáka, který sám napsal polovinu textu, podíleli se na práci Jiří Daňhelka, Eduard Petrá, Emil Pražák, František Svejkovský a Antonín Škarka — český literární vývoj od 9. století až po obrození. Je to látka, jež leckdy bývá nesprávně chápána jako dnešku značně vzdálená. Zpomíná se při tom, že mnohé z oněch hodnot přerostly svým významem rámcem své doby, že jsou — ať už přímo či nepřímou — součástí naší kulturní přítomnosti a že některé z nich patří ke kulturním pokladům světovým. Je proto poznání a správné zhodnocení starší české literatury úkol nanejvýš potřebný.

V úvodních částech Dějin je vyložen cíl práce, metodologická problematika při studiu starší české literatury, seznamujeme se s nejdůležitějšími badateli v této oblasti i s pracemi o pomocných vědních disciplínách a jiných druzích umění; vlastní výklad o našem literárním vývoji je pak rozčleněn do pěti velkých celků. První je věnován době od druhé poloviny 9. století do druhé poloviny 13. století. Sleduje vznik a rozvoj staroslověnského písemnictví na Velké Moravě, jeho další zápas s literaturou latinskou na půdě české, vítězství tvorby latinské a konečně první stopy užití češtiny ve funkci jazyka literárního. Část druhá (od druhé poloviny 13. století do začátku 15. století) je věnována vzniku a rozvoji literatury psané česky. Slovesná tvorba té doby přestává být výlučnou záležitostí duchovenstva, účast jiných vrstev společenských, zejména měšťanstva, je základem vývoje k demokratizaci literární tvorby. Třetí část je věnována literatuře doby husitské (od začátku do šedesátých let 15. století). Význam tohoto období spočívá hlavně v dovršení demokratizace a počeštění literatury, která byla těsně spjata s aktuální problematikou a snažila se působit na nejširší vrstvy lidové. Čtvrtá část se zabývá obdobím, v němž literárnímu životu udává základní tón měšťanstvo (od sedmdesátých let 15. století do dvacátých let 17. století). Ačkoli v oblasti hospodářské a politické je měšťanstvo vystaveno zesílenému tlaku ze strany feudálů, v literatuře si udržuje vedoucí postavení a v podstatě uchovává a po nejdne stránce dokonce rozvíjí kulturní odkaz doby husitské. Poslední část práce je věnována literatuře v období vládnoucí protireformace (od dvacátých let 17. století do sedmdesátých let 18. století), kdy logický rytmus českého literárního vývoje byl násilně přerušen zásahem zvenčí; slovesná kultura spjatá s měšťanstvem se postupně ztrácí a v oficiálním literárním životě zaujímá hlavní postavení tvorba sloužící vítězné protireformaci; slovesná kultura však tím nebyla zničena, neboť vystupuje do popředí slovesnost lidová a pololidová, která je uchovavatelkou pokrokových tradic husitských a zajišťuje vývojovou kontinuitu s obrozením.

Nové Dějiny jsou výrazem jedné z etap ve vývoji české literární historie, navazují organicky na starší bádání, zároveň však, vyrůstající ze současného stavu vědy a z naléhavých potřeb dnešního života, od starších syntetických prací o naší literární minulosti se po mnoha stránkách zásadně odlišují. Všimneme si alespoň několika nejdůležitějších rozdílů; z nich bude patrný přínos nových Dějin.

Starší česká literární historie, ať už chápala slovesné umění jako souhrn idejí či jako záležitost formy apod., vždy v podstatě vycházela z pojetí literatury jako oblasti autonomní; pokud věnovala pozornost vztahu literatury ke společenskému dění, sledovala jej vesměs jen jako jeden z řady činitelů, které ovlivňují vznik a charakter slovesného díla. Naproti tomu nové Dějiny jsou zpracovány podle marxistického pojetí umění jako specifického odrazu skutečnosti. To se projevuje nejen ve výběru a hodnocení památek, ale i v rozčlenění celého literárního vývoje (ukazují to už názvy jednotlivých období namísto dřívějších termínů z oblasti umění výtvarného). Tak se podařilo překonat starší jednostranný pohled na literární proces. To je patrné například při zpracování slovesnosti v období vládnoucí protireformace. Je jisté trvalá zásluha Jar. Vlčka, že poprvé u nás důkladně probral

a zhodnotil oficiální literaturu té doby; ale Vlčkovu převážně ideografické pojetí literární historie, nedostatečný zřetel k jiným kritériím (projevuje se například v často vnějším, mechanickým utřídění látky) vedly i v jeho výkladu k mezerám, zvláště k pomínutí významu lidové slovesnosti v tomto období. A. Novák naproti tomu sice po příkladě Slovesnosti Slovanů F. Wollmana pojal do svých dějin výklady o tvorbě lidové, ale oficiální literaturu té doby přecenil — zejména pod vlivem jednostranných soudů obránců katolického baroka z let třicátých. A tak teprve v nových Dějinách najdeme úplný obraz a spravedlivé zhodnocení slovesnosti této doby. — Za dnešního stavu bádání je třeba zvláště uvídat, že autoři Dějin nepodlehli ani druhému extrému, mechanickému ekonomismu při sledování literárního procesu; při výkladech se neomezují jenom na hledisko ekonomickospolečenské, nýbrž je sledují v těsném sepětí s literární specifičností ve vývojovém procesu, tj. v souvislosti s otázkou lidovosti, umělecké formy, působnosti literárního díla v dalším vývoji apod.

S tímto přístupem k dějinám literatury souvisí těsně i řešení základního literárně historického problému, postžení smyslu literárního vývoje v starší době. Nové pojetí literárního procesu (to je problém dnes aktuální u literárních historiků i v jiných zemích, v posledních letech se o něm často diskutovalo například v SSSR) projevilo se výrazně i v utřídění látky a v uspořádání výkladů. Dějiny literatury rozpadaly se nejednou na řadu víceméně samostatných kapitol o jednotlivých spisovatelích, což byl důsledek pojetí dějin slovesného umění jako dějin tvůrců, jednotlivců. Taková práce však ztrácí své hlavní poslání a nelíší se vlastně příliš od literárního slovníku. Druhou krajnost představují díla, jež sledují literární vývoj jen abstraktně, vylučující z tohoto procesu autorovu tvůrčí individualitu. Těmto extrémům snažili se čelit někteří literární historikové u nás už dříve tím, že obě hlediska kombinovali, zpravidla však nedůsledně. V praxi vedl tento způsob spíš k atomizování postav a památek, k roztržitosti výkladů o jednotlivých jevech než ke zvýraznění literárního procesu. Řešení tohoto problému v nových Dějinách je proto čin průkopnický. Výklady o každém období jsou rozčleněny do tří částí. Úvodní kapitola je věnována obecné problematice literatury příslušné doby, poté následuje kapitola podávající úhrnný obraz o slovesné tvorbě každé vývojové etapy, a v těchto částech leží těžiško celých Dějin. Ve zvláštních monografických kapitolách je nadto věnována pozornost těm památkám a postavám, jež jsou pro dané období typické, jež nejvýrazněji ztělesňují jeho literární snažení. Tak vystupují před očima čtenáře zřetelně dynamika a hlavní tendence literárního vývoje, zároveň se však výklady uchránily oně bezkrevnosti, již nutně přináší abstraktní podání literárního procesu beze zření ke spisovatelovu subjektu. Postup při řešení této problematiky v nových Dějinách odpovídá plně dnešním požadavkům a dnešnímu pojetí dějin umění. K jeho konkrétní realizaci je možno mít pochopitelně připomínky, hlavně po té stránce, že monografického zpracování by zasluhovalo více zjevů pro svou dobu charakteristických, jež v úhrnných výkladech zanikají. Je to například Daniel Adam z Veleslavina, typický představitel českých literárních snah v druhé polovině 16. století, jehož práce působí i v době vládnoucí protireformace a na jehož úsilí přímo navazuje obrození. Veleslavínovi byly věnovány jen dva odstavce souvislých výkladů, a to ještě na dvou různých místech.

Marxistické pojetí literárního procesu obrazilo se zřetelně i v poměru nových Dějin k slovesnému vývoji ciziny. Český literární život v minulosti nevyvíjel se izolovaně od okolního světa, uplatňovaly se v něm i vztahy ke kultuře jiných národů. Starší literární historické práce však tento proces postihovaly jednostranně. Problematika vztahů našeho slovesného vývoje k literaturám jiných národů vyčerpávala se většinou stanovením cizích předloh, aniž se podrobněji zkoumaly příčiny a míra vlivů; odborné bádání se soustředovalo mnohem víc na styčné body památek s její předlohou než na rozdíly, na rysy specificky české. Tyto shody pak byly posuzovány mechanicky, takže obraz našeho literárního života v minulosti vyzníval namnoze jako pasivní přejímání impulsů jiných národů. Nebezpečí tohoto postupu ukázalo se ve zvlášť ostrém světle, když závěrů z něho pramenících mohlo být zneužito přímo politicky (K. Bittner). Nové Dějiny vycházejí při zkoumání českého literárního vývoje ze správné zásady, že výměna hodnot mezi literaturami různých národů je především důsledkem blízkosti problémů, které vždy vyrůstají za obdobných podmínek i v prostředích zeměpisně vzdálených. Přitom vliv jedné kultury na druhou není mechanický a jednosměrný, i když si uvědomujeme, že na originalitu slovesného díla kladl se ve starší době mnohem menší důraz než v literatuře novodobé. Nové Dějiny ve výkladech o staročeských skladbách, které mají období i v literaturách jiných národů, právem podtrhly domácí specifičnost těchto památek, ty znaky, jež jsou úzce spjaty s českým prostředím a jimiž se naše tvorba liší od podobných děl v literaturách cizích (například partie věnované staročeské Alexandreidě apod.).

Obtížným úkolem každé syntetické práce je najít správný poměr mezi údaji věcnými

a mezi výklady zevšeobecňujícími. Vystává totiž nebezpečí, že se hlavní vývojové linie buď ztratí v přemíře faktů, nebo že se naopak dílo stane pouhým souhrnem obecných tezí, jež postrádají materiálovou oporu. Zároveň je třeba počítat s tím, že některé etapy ve vývoji vědy vyžadují přímo zdůraznění toho či onoho postupu. Nové Dějiny dovedly oběma krajnostem čelit. Přesto však — zvláště v porovnání se staršími pracemi — jejich těžisko leží spíš v řešení obecné problematiky, ve sledování hlavních tendencí literárního procesu a v jeho hodnocení. Tento postup je z hlediska soudobých potřeb a se zřetlem k předchozím syntetickým dílům zcela oprávněný, protože starší pojetí českého literárního vývoje už vesměs nevyhovují. Ovšem už sama nová syntéza vyžádala si revizi materiálu a jeho doplnění. Proto nové Dějiny přinášejí nezřídka údaje zcela nové. Zřetelný je materiálový přínos v těch obdobích a oblastech, jež zůstávaly stranou zájmu staršího bádání (zejména 17. a 18. století, výklady o lidové a pololidové slovesnosti apod.). Cenný je rovněž soupis odborných prací o jednotlivých památkách či otázkách v závěru každé kapitoly; při něm se autoři správně soustředili především k literatuře, jež není zaznamenána v pracích starších.

Dřívější syntetická díla o české literární minulosti trpěla většinou jistou disproporcí; některým úsekům byla věnována značná pozornost (14. století), jiné byly zpracovány jen stručně a kuse (16. století, období vládnoucí protireformace). Je velká zásluha redakce i autorů, že se dovedli v nových Dějinách tomuto nebezpečí ubránit. Hlavní redaktor svazku dokázal kromě toho vtisknout celé práci — to jest i těm částem, jež jsou dílem autorů jiných — jednotný ráz i jednotný základ metodologický. A tak, i když je v některých částech patrný individuální přístup k látce (například výklady o Husovi jsou pojaty spíš historicky než literárně historicky), tvoří Dějiny jednotně koncipovaný celek. Starší kolektivní práce (Literatura česká XIX. století) ukazují zřetelně, že to není úkol snadný.

Pokud jde o metodiku výkladů, je třeba především uvítat stálý zřetel Dějin i k širšímu čtenářskému publiku, jemuž je dílo také určeno. To se projevuje nejen v přístupném a jasném slohu, ale i v přehledné úpravě grafické a zejména v četných poznámkách pod čarou, v nichž jsou vysvětlovány nezbytné pracovní pojmy, pro nezasvěcené čtenáře méně obvyklé, a jež podávají základní informace o spisovatelích cizích, kteří souvisí s naším literárním životem. Po této stránce mohou Dějiny sloužit za vzor publikacím tohoto typu.

První svazek Dějin české literatury tedy navazuje tvůrčím způsobem na nejdůležitější starší práce literárně historické a přináší syntézu na základě nejnovějších bádání materiálových. Zároveň však Dějiny představují novým, namnoze průkopnickým přístupem k postizení literárního procesu základ pro další zkoumání starší české literatury.

Karel Palas

Vladimír Justl, Václav Kliment Klicpera. (Orbis, Praha 1960; 334 stran, 17 reprodukcí.) Je už osudem některých historicky ne nevýznamných osobností, že musejí na své správné zhodnocení čekat dlouhou řadu let, a kdyby kalendář neupozornil na jejich zaokrouhlené výročí, žili by i dále převážně jen v paměti odborníků. I když do slova a do písmene nepotkal tento osud zakladatele našeho novodobého dramatu V. Kl. Klicperu — neboť jeho nejlepší dramatické práce ožívují scény stálých i ochotnických divadel pravidelně — přece jenom muselo přijít až sté výročí úmrtí, které připadlo na 15. září 1959, aby bylo jeho dílo odborně a po zásluze oceněno. Vždyť kniha Fr. Ad. Šuberta,¹ který se doposud životu a tvorbě obrozenského dramatika věnoval nejpodrobněji, vyšla už před více než šedesáti lety a stavěla se k tvorbě Klicperově často nekriticky; populární brožurka Vl. Müllera² vypořádala se pak s Klicperou sice dobře, ale jen velmi stručně. Ostatní soubory studií, příležitostné publikace a články nevěnovaly se dílu Klicperovu jako celku. Právě vydaná klicperovská monografie proto přichází včas, aby oživila kladné umělecké i lidské hodnoty jednoho z velkých tvůrců minulosti. Není náhodou, že autorem knihy je Vladimír Justl; již před napsáním monografie vydal celou desítku studií, odborných článků, předmluv, doslovů a jubilejních črt, věnovaných V. Kl. Klicperovi.

Monografie Václav Kliment Klicpera se rozpadá do několika částí: *Doba a život* (str. 13 až 98), *Dramatické dílo* (str. 101—196) a *Ohlasy a výhledy* (str. 199—281). Je doplněna rozsáhlými *poznámkami* (str. 285—304), doposud nejobširnější a nejúplnější *bibliografii* (str. 307—334) a *přehlednými rejstříky*.

Již rozdělení knihy ukazuje, že autor klade těžisko (právem) do nejvlastnější oblasti Klicperovy činnosti, do tvorby divadelní, a že jen přehledně se věnuje jeho činnosti bás-

¹ *Klicpera dramatik. Jeho profil a místo v české dramaturgii.* F. Topič, Praha 1898.

² *Kdo je V. Kl. Klicpera*, sv. 146—147, Orbis, Praha 1949.